Харків — 1938

Антиантиутопія.

УРИВОК

Повну книжку можна придбати, або читати на сторінці видавництва

Таганріг

26 квітня 1938 р.

"Отака ото доля урядового пенсіонера..." — Володимир Винниченко стояв у білій шовковій сорочці й чорних попрасованих штанях на балконі триповерхової урядової дачі, наданої йому в пожиттєве користування, і курив кубинську сигару1. Вдалині світили вогні найсхіднішого українського порту, балкон був просторий, заставлений діжками з маленькими пальмами, а також лавками і шезлонгами. У великій залі, до якої й притулявся балкон, покоївка накривала вечерю. Тихо побрязкувало срібло на білій скатертині. Раптом, ніби схаменувшись, Винниченко швидко поклав сигару в кришталеву попільничку і через бокові двері пішов не до зали, а у свій робочий кабінет. Сів за стіл і підсунув до себе аркуш паперу. Загостреним, як голка, простим олівцем вивів на аркуші назву свого нового твору: "Слово за тобою, Кірове!" Це мала бути запальна публіцистика, яка остаточно переконає читача у правоті ідеї комунізму. Чи бодай соціалізму. Одне слово, суспільства справедливого і прихильного до більшості громадян. Нового чесного ладу без панів і буржуїв. А не того, що ото будує Коновалець зі своїм кодлом. Іще той вискочка Хвильовий, азіят немитий із його ренесансом!

Винниченко обхопив долонею борідку й замислився. Яка нудьга! Яка безнадійна діра цей Таганріг! А тим часом за кілька днів у Харкові розпочнеться карнавал. Як же хочеться туди поїхати, і як же не

хочеться дзвонити, принижуватись, просити авто!.. Але ж має він право хоч інколи переривати це почесне заслання!

Утім, йому ще не найгірше. Покоївка, сторож, влітку тепле море. Не усім так гарно склалося. До речі, цікаво, що там зараз із Петлюрою? Як то він там, той наш Симон Васильович?

***

— Ось. Тепер ви — Шимон Петляру! — ад’ютант Василь Бень простягнув Петлюрі зеленуватого паспорта. — Ви з Румунії, торгуєте килимами та іншими народними промислами.

— Ще чого! Я не говорю по-румунськи! — Петлюра гидливо узяв до рук документа, розгорнув, зиркнув. — Тьху! Петляру! Та хай йому грець!

— Симоне Васильовичу… — ад’ютант прошепотів це близько, майже в обличчя. — Ми у міжнародному розшуку, не забувайте. По наших нансенівських паспортах нас уже скрізь шукають.

— Шукають… — Петлюра скривився. — І то не лише поліція.

— Якби ж то лише поліція… — в тон йому підповів ад’ютант.

— А ти їх рахуєш? — Петлюра подивився Василеві просто в очі.

— Кого — їх? — не зрозумів Василь.— Замахи! Замахи на мене, ти ж їх рахувати повинен. На майбутнє. Для мемуарів, для історії.

— Рахую, Симоне Васильовичу, рахую, — закивав завеликою головою ад’ютант. — Лише один раз тільки збився, ото в Саду Тюїльрі, але потім поправився.

— Ну й скільки вже?

— Сто тридцять… дев’ять… — після короткої паузи й не зовсім упевнено промовив ад’ютант.

Саме у цю мить перехожий, котрий спинився нібито прикурити цигарку біля кафе, у якому сиділи Петлюра з Василем, раптово й різко висмикнув із-за пазухи гранату і жбурнув її у бік їхнього столика.

— Лягайте! — верескнув Василь, падаючи і перевертаючи стола. Та Петлюра все зрозумів раніше і вже відкочувався аж під самий шинквас. Василь, прикриваючись столом, навкарачки рушив за шефом.

Граната упала досить далеко, метрів за вісім, та ще й закотилася під діжку з фікусом, тож коли вибух пролунав, навсібіч розлетілися грудки землі, тріски дощок і широке лапате листя.

— Сто сорок! — шепотів Василь, уже згори, немов парасолькою прикриваючись від грудок землі залишком столика. Петлюра тим часом таки заповз за шинквас і звідти прудко перебіг у кухню. Василь не відставав. Разом вони помчали до господарчого виходу.

— Ви не заплатили! — гукнув хтось їм услід, та було пізно. Обоє вискочили в паризькі сутінки й довго бігли якимись дворами та завулками, доки не зупинились на безлюдній трамвайній зупинці. Поряд дзюркотів невеликий фонтан. Ледь відхекались, як здалеку вулицею стрімко прилетів і завищав гальмами чорний спортивний "рено". Ляснув постріл.

Куля просвистіла зовсім поряд і відбила крило в ангела, який стояв посеред фонтана. Петлюра з ад’ютантом не розгубилися, прудко помчали довкола фонтана й завернули у браму великого жовтого будинку. Двір, на щастя, був прохідним. Петлюра спинився і сперся на стіну, важко відхекуючись.

— Сто сорок один! — сказав Василь і прихилився поряд.

— Набридло вже, — мовив Петлюра. — Забагато на сьогодні. Треба в когось сховатися.

— Тут недалеко Андре Жид мешкає. Можемо до нього постукатися. Він пустить.

Петлюра невдоволено знизав плечима. Василь вернувся до входу в браму й визирнув назовні. Автомобіля зі стрільцями вже не було на дорозі. Проте повертатись туди не хотілося.

Ад’ютант вернувся до шефа і став перед ним на "струнко".

Петлюра, вже рівно дихаючи, якусь мить пожував губами і врешті прийняв рішення:

— До Жида не хочу. Ходім до Ромена Роллана. А взагалі-то треба нам з тобою в Україну збиратися. Пора вже.

Василь мовчки кивнув.

Через широкий прохідний двір вони обоє пішли, сторожко озираючись, і нетрі Парижа вкотре проковтнули їх.

***

— Чому ми його не вбиваємо?

Олег здивовано підвів очі на Степана, але Олена випередила його.

— Наївний Штефцю, хто ж ріже курку, яка несе золоті яйця? — вона підійшла до Степана ззаду й обійняла за плечі. — Зовсім ти зачучверів

там, на своїй Галичині. А тут велика гра йде. Нам же кожну таку операцію фінансує СБУ. І цей готель, і переїзди, і та граната, яку ти сьогодні кинув у кафе, — все це від них.

— Але я справді хочу його вбити! — Степан вирвався з її обіймів і випростався, піднісши високо підборіддя. — А ви мені тільки одну кулю в револьвера зарядили! З другої я точно попав би.

Олена відійшла до Олега і тепер обійняла за плечі його. Він відхилився назад, припадаючи до її гарних, великих грудей.

Степан все не міг заспокоїтися:

— Він має бути покараний! Він зрадник! Він утік, і без нього Україна пішла не туди!

Олег хитнувся вперед, вивільняючися з Олениних обіймів.

— Тобі ж пояснили: ми будемо це робити ще і ще. Колись-таки, можливо, і вб’ємо його.

— Але тоді припиниться фінансування. — Олена сіла на широку зелену канапу і, поправляючи розшитий золотом оксамитовий халат, неголосно додала:

— Завтра змінюємо дислокацію. Нам винайнято будиночок у Нантері. Далі працюватимемо звідти. В цьому готелі стає небезпечно.

Степан трохи вже заспокоївся. Він оглянув кімнату, застелений мереживною скатертиною стіл із залишками обіду: супниця з недоїденою спаржевою юшкою, залишки сиру, помідорів, кілька плястерків шинки на тарілці.

— А в "Мулен Руж" ми досі так і не сходили. Кажуть, там дівки французькі все, що хоч, показують, — трохи спокійнішим, ображеним тоном промовив він.

— Ніби я вам тут мало показую, — гмикнула Олена. Стефко подивився на неї й не втримав ласої, вдоволеної усмішки. Аби приховати її, опустив обличчя і вдав, ніби роздивляється щось на собі, навіть погладив себе по сорочці на животі.

— Добре! — вже примирливо сказав бойовим соратникам. — Завтра переїдемо. Але колись я його таки вб’ю.

— Колись — так! — задоволено підсумувала Олена. — Але ще не наступного разу.

— Побачимо… — Степан ніби пригадав свою попередню рішучість, та вирішив до неї не повертатися. Тим часом Олег підвівся й вийняв із серванта три маленькі келишки й літрову темну пляшку із домашнім абсентом. Важке скло зеленкувато поблискувало.

Олена і Степан підійшли до столу. Олег розлив у три чарки. Тим часом Олена дістала з шухляди столу три чималенькі кульки гашишу. Не змовляючись, усі троє швидко проковтнули кульки і запили їх абсентом. Олена всміхнулася. За кілька секунд усмішки осяяли й обличчя чоловіків. Розставивши руки, Олена пригорнула їх обох. З Олегом почала цілуватися, проте правицею далі пестила Степана. Він у відповідь почав порпатися біля зав’язки її халата. Поли халата розійшлися, під ним не було нічого. Усі троє водночас зробили кілька кроків і впали на широку канапу. Та за мить Степан схопився, підбіг до дверей і вимкнув світло. Темряву кімнати тепер заповнювали тільки блідий промінь ліхтаря за вікном і вдоволене Оленине муркотання…

***

Коцюба, підписавши папери на депортацію А. Ахматової та Н. Ґумільова, поспішив до розкладеної на столі картотеки. Окремо лежали виписки про перетин кордону, іншим стосиком — про можливих підозрілих чи причетних, які у країні перебувають довший час. Ще окремо — іноземні спеціалісти: німці, французи, американці, італійці… Справжні екстремісти вже доволі давно перевелися в Україні, та СБУ все ж вела свою клопітку роботу.

А екстремісти перевелися вже років як із…

Коцюба скривився. Він не любив згадувати тридцять другий і тридцять третій. Чимало тоді людей було звинувачено в антидержавній діяльності, декого й безпідставно. Справу СВУ створили його колеги зі служби безпеки, він знав це чітко, хоча сам активної участі не брав — ні у викриттях, ні в переслідуваннях.

Зате чистка тридцять другого — тридцять третього допомогла об’єднати і військо, і цивільних довкола Гетьмана-Президента. А зараз уже трохи призабув народ, та й нове покоління наросло. Молоді хариті й миколи джері самі слідкують за порядком і, помітивши його порушення, доповідають куди слід. А людей, що ж, уже не повернути.

Винниченка тоді не зачепили тільки через те, що був достатньо відомою постаттю у світі. Вирядили на персональну урядову пенсію і відіслали в Таганріг. Багатьох затримали, як агентів утеклого Петлюри — хоча Коцюба знав реальний стан речей і чітко розумів, що не може той, перебиваючись у Парижі виступами з лекціями та спогадами, дозволити собі мати якусь організовану структуру прибічників. Хіба окремі симпатики, та й то нечисленні й розпорошені. Нестор Махно також спокійно жив собі на хуторі в околицях Рибниці на Подністров’ї і, звісно ж, ніякого повстання не планував. А що мав на обійсті дві тачанки з кулеметами — то це ж для бойового генерала ніби як природно. Але ні — звинуватили і засудили до страти. Чимало тоді голів злетіло з пліч козацьких…

Бо ж раніш, у вісімнадцятому, у дев’ятнадцятому роках, було нескладно. Ти летиш на коні, з шаблею наголо, о, яке незабутнє відчуття, коли здалеку піднімаєшся у стременах, подалі відводиш лезо шаблі за плече і потім з розмаху, попередньо видивившись, різко опускаєш її на ключицю супротивника. Рука пам’ятала той легкий удар віддачі, коли кістка ламалася і лезо проходило далі, униз і вбік, розтинаючи тіло ворога, часом від плеча аж до пояса, той запах пінистої крові в морозяному повітрі, ту веремію поєдинку, коли навколо тільки встигай відрізняти ворогів від своїх, і те хропіння коней, і зойки поранених, і червоні плями на снігу, під копитами, збиті у химерну рожеву мішанину.

Потім, коли перемогу було здобуто, розпочалися інші будні — рутинні будні становлення і розбудови держави. І це виявилося справою непростою і нелегкою, — тут також були перешкоди, супротивники й відверті вороги, і треба було рухатись уперед, долаючи опір і позбуваючись тих, котрі стали непотрібними, зайвими, — хоч би як важко це було робити. Зате після очищення рядів у тридцять другому й тридцять третьому громадство нової Української держави дійсно оновилося, стало одностайним, аж монолітним, злютованим на віки! Хіба така ціна зависока? Невже така ціна зависока?

Коцюба струсонув головою, відганяючи болісні й непотрібні спогади, і зусиллям волі змусив себе повернутися до справ актуальних. Хто ж це такий небезпечний має прийти в Україну?.. Чи він уже тут? Як його відшукати?

***

Карнавал у всі роки відбувався вздовж Сумської, і це було зручно. Головна вулиця пронизувала місто наскрізь, і на ній та в бічних привулочках розташовувалось безліч яток, прилавків, ляльковых театрів, тирів, кімнат страху і сміху, а також сувенірні крамнички з прегарним непотребом з усієї У.Р.С.Р. Приїздило також багато майстрів з тимчасово окупованих територій — Волині, Буковини, Галичини, Срібної

Землі й Мараморщини. Доїздили гості з Підляшшя і Берестейщини. Гості з Кубані й Ставропілля також траплялися. І навіть з Криму доїздили татари зі смачною пряною кухнею та караїми — фокусники-штукарі й жінки-ворожки, котрі розкидали перед довірливими жінками-дівчатами дивовижні карти "таро".

Дві доби столиця нової України щиро й відверто споживала задоволення — тілесні та духовні. На збитих із дощок естрадках поблизу Шевченкового гаю викрикували свої вірші в обличчя п’яненької публіки п’яніші за неї поети, кобзарі-бандуристи вели своїх монотонних величних пісень чи не на кожному перехресті, й то по всі чотири боки, а в театрах вишуканіших глядачів бавили оперні зірки або джазові оркестри з Харкова, Києва, Львова і скрипалі-цимбалісти з Буковини та Закарпаття. Протверезівши, критики сідали за друкарські машинки, й наступними тижнями газети "Слово України", "Харківський оглядач" і "Вісник" розгорталися сторінками, повними рецензій, схвальних або саркастичних, відверто прихильних і нищівно-негативних. Відповідно увесь наступний рік митець мав нагоду демонструвати усім прикмети свого визнання — у разі, якщо відгуки були на його користь. Вдалий виступ на карнавалі навіть нікчемному пиячкові-поетові приносив більші наклади й нарощував жирок популярності на його схудлому і виснаженому "его".

Цього року Харківська міська рада мала офіційну гостю — на її запрошення з румунських Чернівців погодилася прибути сама Ольга Кобилянська, знана письменниця, лауреатка шведської Нобелівської премії, нагороди, яка щорік набувала визнання у світі. Кобилянська отримала цю високу нагороду кілька років перед тим, і, як писала преса, посилаючись на джерела у Стокгольмі, українська авторка перемогла перевагою в один голос, бо значна частина високого журі Королівського комітету схилялася до кандидатури російського письменника Івана Буніна, котрий, як і Кобилянська, проживав за межами своєї держави. У своїй Нобелівській промові, надісланій поштою з причини неможливості її проголошення особисто через старечу фізичну неміч, Кобилянська говорила про високу відповідальність митця, пов’язаність з рідною

країною, рідним ґрунтом, рідною культурою. Сказане буковинською письменницею було широко прокоментовано пресою всього світу, та переважно європейською. "Україна є більшою, ніж держава на мапі" — газети з такими і подібними заголовками лягали на стіл Гетьмана-Президента, й референти аж світилися, знаючи, що керівник держави буде вдоволений визнанням і підтримкою у світі. Тож при зустрічі Коновалець натякнув харківському міському голові Леонтієві Комару на можливість, наявну і доречну можливість запросити знану письменницю на ХаПеКа. Дуже швидко з’ясувалося, що пані Ольга вже у солідних літах, тому подорожі здійснює вкрай рідко й потребує допомоги асистента. Внаслідок тривалого листування запрошення все ж було вислано в Чернівці й виписано на дві особи — саму Кобилянську та її помічника-охоронця, Алессандро Бойческу, знаного бесарабського фізкультурника, майстра фехтування і кулачного бою. СБУ, щоправда, додало зі свого боку аналітичну записку, в якій і пояснювалось темне минуле помічника-охоронця Кобилянської, і попереджалося про його схильність до насильства у вирішенні суперечок. Його також було підозрювано в кількох пограбуваннях банків у Кишиневі, Яссах та Сучаві, проте ці підозри важко було підкріпити реальними доказами. Бойческу не лишав свідків, а своїх умів залякати надійно й переконливо.

При перетині кордону на пропускному пункті "Хотин–3" асистента Кобилянської ретельно оглянули. Його ятаган і кремнієвий пістоль, що гордо звисали обабіч потужного тіла Бойческу, визнали муляжами: в ятагана було відсутнє лезо, красива рукоять, укрита буковинськими різьбленими візерунками, була міцно прикріплена до порожніх піхов, а пістоль не мав бойка, і люфа його була заплавлена з обох боків. Тож асистента й пропустили зі старою письменницею, попередньо провівши співбесіду та попередивши про особливий нагляд, під яким він опинявся на весь час перебування на території У.Р.С.Р.

Насправді Бойческу закінчив гімназію в Сучаві, говорив і читав французькою мовою, кохався в поезії Аполлінера і мав у Чернівцях русяву дружину Віоріку й чорняву доньку Маріцу, страшенно подібну водночас і на матір, і на батька. Маріцу він навіть відіслав, як дозріла, до

Німеччини в науку і тепер мусив щомісяця посилати їй поштою жмутки леїв, які швидко інфлювали й перетворювалися щодо рейхсмарки на цілком нікчемні суми. Втім, справи це не стосується, бо навіть зі своєю працедавицею, домною Ольгою, про французьку поезію Бойческу ніколи не розмовляв. Один раз, щоправда, Кобилянська зауважила, що з полиці в кабінеті кудись подівся томик "Квітів зла", та за кілька днів побачила книжку в іншій шафі й подумала, що сама її переставила, а потім забула.

***

Сутінки вже змінилися повною темрявою, а діти все роздивлялися з даху, переводячи погляди то на модно вбраних пань, то на чудернацьку групу клоунів, розмальованих і веселих. Двоє чоловіків і жінка в яскравих костюмах і велетенських черевиках зачіпалися до дітлахів, дуділи в довгі дудки й часом навіть перекидалися через голову просто на вільному клапті тротуару посеред юрмища. А онде іще двоє ковтачів вогню передмухуються палаючими струменями понад головами ошелешених роззяв, а поміж ними мавпа у мундирчику швейцара з позументами обходить людей з карнавкою на пожертви. Дзвенять шаги і навіть гривневі монети у металевому поємнику. Форкає вогонь з ротів штукарів-відчайдухів, гуде і вирує юрма в ущелині вулиці, якій не видно кінця ні в один, ні в інший бік. Та поступово юрмище неначе організовувалось: рух керувався в одному напрямку, а супроти рухалось дедалі менше люду, та й ті, зауваживши, що їх стає дедалі менше, теж розвертались і приєднувались до загальної течії. Юрба ставала одним цілим, єдиним організмом. Коли ж іще за якийсь недовгий час усім зробилося зрозуміло, що місця на вулиці меншає, й загальний рух уповільнився, а потім і зовсім майже завмер, — карнавальне юрмисько почало потроху розділятися навпіл, залишаючи посередині вільний простір завширшки у два-три метри. Люд чекав на печеню.

Нарешті перед Президентським Палацом почався якийсь рух. Невисокі металеві столики на коліщатах виїхали від ратуші, з північного боку, непоспішно, один за одним. При кожному столику було по двоє розпорядників у білих фартухах і нарукавниках, з гострими ножами при

поясі й великими двозубими виделками у руках. А на кожному столикові лежала, обкладена різними вареними й підсмаженими овочами, велика печена свиня. Запах приготованого з часником, цибулею, кропом, коріандром та іншими приправами м’яса розливався навсібіч, збуджуючи апетит навіть у тих, хто щойно ось кілька хвилин тому перехопив на ходу кілька пиріжків. Підрум’янена шкіра тварин, їхні голови з чорними оливами замість очей, задерті догори ратиці, — а свині всі лежали на столиках догори черевами, — все це змушувало рефлекторно сковтувати слину старих і малих карнавальників, які пообіч вулиці споглядали дивну процесію, поводячи розширеними ніздрями й перебігаючи очима на довжелезну вервечку столів з печенею, яка повільно тяглась Сумською у бік Шевченкового гаю.

Перед Президентським Палацом стояла почесна варта, і коли з дверей палацу вийшли генерали Котовський з Буденним, варта відсалютувала їм, піднісши карабіни й опустивши їх знову. Генерали обоє були в парадних мундирах і з шаблями при боці. За їхніми спинами тричі коротко просурмили музики з військового оркестру, й генерали дістали з піхов шаблі, які синювато зблиснули у вечірньому освітленні. Котовський зробив кілька кроків і порівнявся з першим столиком на коліщатках. Коротко й швидко розмахнувшись, він завдав удару шаблею рівно посередині зашитого черева свині. Нитки розійшлися, і нутро тварини розчахнулося. Свиня всередині була начинена різноманітними ковбасами — смаженими й вудженими, а також в’яленими і провареними в олії. Окрім ковбас, усередині в свинях були ще й шматки печінки, серця, нирок та інших нутрощів, дбайливо перемиті й посипані чорним, червоним, зеленим, білим каєнським перцем та іншими спеціями.

В наступну мить Буденний рубонув другу свиню, й генерали почали непоспішний рух уздовж усього ряду рухомих столиків, розтинаючи запечених тварин з одного швидкого і точного руху. Столики котилися собі повільним темпом, розпорядники вже вирізали ножами м’ясо й начинку і роздавали в руки, які тягнулися зусібіч, проте без великого тлуму. Печеня загорталась у грубий промаслений папір, який теж

рулонами лежав на нижніх поличках попід столиками. Їсти печеню можна було руками — і саме так робила більшість, вкидаючи масними пальцями шматки просмаженої плоті собі до ротів. Дехто відходив убік або навіть завертав у бічні вулички, шукаючи менш залюдненого місця, лавочки чи бодай ґанку зі сходинкою-приступкою, на якій можна було присісти й кілька хвилин у відносному спокої насолодитися смаком карнавального частування. Окрім паперу, при столиках були ще й металеві баняки із хроном, гірчицею та новомодним помідоровим соусом "кетчуп", що його теж нещодавно привезли до Харкова американські інженери з тракторного заводу. Хто хотів, тому розпорядник густо квецяв до м’ясива і вибраних приправ. Багато із м’ясоїдів мали з собою заздалегідь приготовані шматки хліба — бо у частуванні печенею під час карнавалу хліба не було передбачено. "Хто знав біду, той м’ясо їсть без хліба", — жартували з цього приводу старші, а підлітки й дітлахи здивовано витріщали на цей жарт очі, не розуміючи його сенсу. В їхньому житті хліба не бракувало ніколи.

Перші столики швидко спорожніли, і розпорядники відкотили їх убік, щоб дати шлях наступним. Наступні, повільно порожніючи, продовжували свій рух, щоб за кількадесят метрів і собі відкотитися на хідники та в підворіття, де їх потім забирали міські служби. Штовханини біля м’ясива не було — всі добре знали, що частування вистачить, ще й залишиться. Столичні безхатьки часом запасалися печенею на кілька днів, і тоді вже санітарним інституціям був черговий клопіт — уникнути отруєнь, бо ж холодильників у безпритульних не водилося.

Тим часом на даху вже робилося доволі зимно — нічний вітерець поступово посилювався, і бляха, на якій сиділи дітлахи, відчутно холодила знизу. Сергійко трохи перехилився уперед, боязко притримуючись за хитку огорожку з грубого дроту, яка обмежувала простір покрівлі. Зиркнув униз, плюнув — зовсім автоматично, бо як же не плюнути, коли ти над усіма зверху, — і перевів погляд на дівчинку. Потягнув носом повітря — знизу вже долинали пахощі печені, дедалі потужніші щомиті.

— О, там вже й м’ясо їдять. Ходімо. Гримкотливими широкими кроками діти перейшли до дверей на горище і, вже спускаючись досередини дому, почули з боку вулиці різке лящання пострілів. Обоє подумали, що це розпочався феєрверк, і швидко побігли сходами донизу, часом перестрибуючи одну-дві приступки. Аж при самому виході, на першому поверсі Сергійко спинив дівчинку, яка вже налягла була на клямку дверей:

— Стривай. А тепер ти мені щось покажи. Ми ж так домовлялися.

Дівчинка набурмосено озирнулась на нього, ще сильніш натисла на двері й, ступивши однією ногою назовні, швидко розвернулась і коліном іншої ноги різко стусонула хлопчину в пах. Сергійко аж гикнув від несподіванки і вхопився обома руками за вдарене місце. Дівчинка швидко заляпотіла сандаликами по внутрішньому дворі, і лише уривок її сердитого реготу долинув до хлопчика вже з брами. В очах йому пролітали колами мерехтливі невиразні сіро-фіолетові іскри. Та це був ніякий не феєрверк.

Отямившись трохи від болю, Сергійко й собі вибрався на вулицю.

Після возиків з печенею за невеликий час по Сумській крізь святкову юрбу проїздили ще й гарно прикрашені підводи, з яких убрані в однакові костюмчики юнаки та дівчата розкидали навсібіч цукерки "Рещен". Це був посильний внесок прем’єра, відомого цукрового й кондитерського магната, у святкування ХаПеКа. Цукерки були доволі смачними, хоча справді шоколадних серед них було небагато, переважала "Корівка" з молочно-карамельної суміші, на вигляд як добре господарче мило. Та діти й безпритульні з задоволенням набивали кишені дармовими солодощами, і дорослі теж брали по кілька цукерок — придадуться, десь потім до кави з’їсти.

***

Візник залишив своїх пасажирів на вулиці Клочківській, біля зоопарку, обійшовши який, можна було попід Держпромом вийти на Площу Народу. Роззирнувшись, легко було зауважити, що в тому керунку суне чимало народу, вбраного переважно у карнавальні костюми, дивні й чудернацькі, в масках і з розмальованими фізіями! Замішавшись поміж них, неважко було дістатись до самого центру міста цілком непоміченим. Бо натовп перебиранців усе наростав, неначе снігова куля, поповнюючись новими й новими дивацьки вбраними людьми.

Були то Ангели Божі, Цигани, Маври, Козаки, Ведмеді, Спудеї, Чорти, Відьми, Русалки, Пророки, Отці Василіани в чорному, Жиди, Пігмеї, Повії, Улани, Легіонери, Пастушки, Ягнята, Каліки, Божевільні, Прокажені, Паралітики на Роздорожжу, Вбивці, Розбишаки, Турки, Індуси, Січові Стрільці, Волоцюги, Кобзарі, Металісти, Самураї, Дармограї, Сердюки, Олійники, Мамелюки, Яничари, Манкурти, Ветерани, Афганці, Багатодітні сім'ї, Сарацини, Євреї, Негри, Патриції в тогах, Хвойди, Писарі, Брехуни з висолопленими язиками, Дебіли, Козаки-Запорожці, Піхота, Музики, Магометани, Маланки, Маланці, Діптянки, Блудниці, Гуцули, Троянці, Сармати, Етруски, Гіппі, Сліпці, Трембітарі, Фіндюрки, Святі з картонними німбами, Гетьмани, Ченці, Панки, Клошари, Цьохлі, Трубадури, Різники, Юристи, Хапуги, Пияки, Лікарі, Ледарі, Араби, Кацапи, Опришки, Отці Домінікани в білому, Шльондри, Герої, Пиворізи, Мочиморди, Салоїди, Голодранці, Дуболоми, Сажотруси, Козолупи, Недоріки, Менестрелі, Проститутки, а всіх інших перелічити просто неможливо…

По периметру площі працювали ятки і розваги, а щогла додавала всьому простору стрімкості й розширу. Згори, від Сумської людське море теж потроху втікало у велику западину Площі Народу, змішуючись із рядженими-перебиранцями й від цього створюючи якусь несамовито барвисту, яскраву, блискітливу, іскрометну спільноту. Здавалося, в сю мить у світі можливо все — немає нічого такого, що не підкорилося б могуті цього вільного, великого і сильного народу!

Саме таку мить і сприйняв Симон Васильович за назрілу революційну ситуацію. Онде від Сумської ліворуч навіть яскраво освітлена машина звернула у Площу, і кінокамера на ній, і світить вона яскравими прожекторами. Коли ж, як не тепер?!

Він озирнувся і кивнув Василеві. Пора!

Скинув із пліч на руки ад’ютантові кошлату кирею, здер з голови ненависну пекучу папаху, відкинув її убік і, на ходу одягаючи кашкета, збіг сходами на край майданчика.

— Народе! Народе Український!

Він завмер, вдихаючи на повні груди для набуття потуги голосу, яким зараз мав проголосити блискучу промову, запальну і закличну, яка миттю заполонить серця усіх, хто її почує, й подвигне їх на негайну, невідкладну дію!

Люди плинули зусібіч, уздовж огородженого помосту. Дехто озирнувся, зупинився — онде це іще хтось хоче виступити зі своїм підготованим номером?.. Петлюра почав промовляти, і декілька голів обернулося, прислухалося. Зупинилося з кілька десятків людей, підняли свої погляди на промовця. Василь, стоячи із киреєю в руках біля підніжжя майданчика, підняв кинуту шефом шапку, вслухався —ану ж бо, що вони скажуть? Раптом і справді подіє на них запальне закличне слово?

А з юрби долинало:

— Диви-диви, куме, як онде дядько вбрався? Це він Петлюрою вдягнувся чи що? Схожий-таки. І кашкет старий, високий, і френч ще того крою.

— Ага, справді схоже, бо це ми з тобою ще пам’ятаємо Петлюру. А для молодих теперішніх він хто?

— Він для молодих — особа з підручника історії.

— Та й то там так написано, що нічого не зрозуміти…

— Петлюра? А хіба він ще живий? Чи це актор переодягнений. Казали ж, ніби його в Парижі ще позаторік застрелили…

— Щось дядько сказати хоче… Послухаємо чи до парку на каруселі підемо?

— Ні, це навряд чи він. Хоча й схожий…

— Не дуже то й схожий…

— Хто? Хто це такий? Отой, що промовляє. Чого він хоче?

Тим часом Петлюра знову захопив на повні груди повітря і ще раз оглянув люд попід настилом-підвищенням. Дивовижні й різні люди заповнювали простір площі. Онде товстун у атласній лискучій москвинській косоворотці, а біля нього цибата руда дівчина і хлопчина з тазиком у руках. Навіщо йому тут тазик? Позад них якийсь дуже по-народному вбраний брюнет у розшитому кептарі штовхає довгого й важкого інвалідського возика, у якому напівлежить дуже стара жінка у розкішному народному одязі й з маленькою медалькою на грудях. Слідом чоловік середніх літ веде за руку понуру щербату дівчинку з рудуватими, ніби фарбованими кучериками. Онде якісь молоді військові з дівчатами попід ручки чи й за ручки. Моряки у білих мундирах. Молодиці-містянки в яскравих сукнях і плащах, з шаликами на тонких тендітних шиях. Наближається авто, з якого світять прожектори й молодик із котячою мордою час від часу зазирає в об’єктив. Якийсь повнявий чоловік у чернечому сірому довгому одязі сторониться від

авта, лівицею притискаючи до грудей свою торбину, а правою рукою кладучи хресне знамення у бік автомобіля. Біля нього молодший, з портфелем, а за ними ще якась дівка-циганчук тулиться, вся у чорному, засмальцьованому. Вигулькують і знову зникають у юрбі голівки безпритульних із замурзаними мармизками, сміхотливі й зухвало-безжурні. Проходить пара — він грубуватий і поважний, а вона мала, тендітна білявка. На руках білявка тримає велику білу кішку з сірими плямами. Що вони з кішкою роблять на карнавалі? Носатий молодик у штанях, заправлених у черевики, і собі спинився під самою трибуною і трохи роззявив рота, закидаючи догори аденоїдного м’ясистого носа. Брюнетка в довгій вузькій спідниці кидається до чоловіка у шкірянці й з кінокамерою на плечі, гукає "Алексе!" і бачить поряд з Алексом Сейні високу худорляву актрису Кролевицьку. Інший Алекс — Алексіс де Шат, ельзасо-лотаринжець, асистент фрау Ріфеншталь, змінює об’єктив на найкращий, найдосконаліший, той, що зафіксує все-все у найменших деталях. Такий новий супероб’єктив, наприклад, від Карла Цейса. Адже можливе таке? Хронологічно ніби збігається…

Методичні вказівки щодо вивчення роману в курсі сучасної української літератури для старших класів загальноосвітньої школи

Насамперед слід зосередити увагу учнів на загальній темі та ідеї роману: державній величі У.Р.С.Р., її визначній політичній ролі на Європейському континенті і в цілому світі. Підкреслювати винятковість нового соціального устрою, важливість участі в його будівництві та становленні всіх поколінь українського народу, а також усіх суспільних верств — робітників, селян і народної інтелігенції.

Виокремлювати описи державної величі У.Р.С.Р., зосереджувати увагу учнів на деталях, котрі якнайповніше відображають могуть Української націонал-комуністичної держави — висока військова потуга, розвинута багатогалузева промисловість, щільно пов’язана із селянськими господарствами та відкрита у бік зовнішніх ринків практично усього світу, забезпечення добробуту громадян усіх верств, загальноохопна освітня система, мережа дитячих, молодіжних,

спортивних та інших патріотичних організацій, котрі спрямовують свою діяльність на подальше зростання і розквіт У.Р.С.Р., її утвердження як лідера поміж державами усього світу.

Сон полковника Коцюби

Лейно фогнуло. Зунко замагорило. Тарафогнуло. Параманно зафаничило. Цімко й феремделисто зашмиркотіло. Ферементно замиглило: ииииииииилллллл… Жеберкнуло й падно омистилося. Беревенькнуло і заримпло. Люмкнуло й дримпнуло. Оріфинно-мелентно варамкнуло. "Сюрм-сю-сюрм" — заяминило кипним-кипним бесперком. Дифнуло і посарітніло. Баридно-вермко сюфнуло киприком. Валапилидна маравака ветенно лифала перецилком. Дихта зорфилася: пижим-кижим! Варатаки у югні лицько й немоглирко апарамирилися. Белидно пирмилися килитливі віги мірваники. Жарцитно пещулило кеперере. Домбило. Перемокитно вирезітилась фарнуга. Баламбило відотним перекмитом, поренеженим відволірним лавконом. Разідижна паражуга валитирила хіцнятним ашапитом. Віцарило. Тачарило. Бараморувало. Китильно тарамперетило.

…

Розмови з Президентом

(Сон Миколи Хвильового)

— Якою прекрасною буде наша країна років десь за сто, у двадцять першому сторіччі! Якою сильною, величною, щасливою буде вона!

— Чи навіть не за сто, а вже за сімдесят-вісімдесят. Десь так у дві тисячі сімнадцятому, вісімнадцятому, двадцятому!.. — підтримав Хвильовий. — Одного людського життя тривалість!

— То буде нова епоха! Епоха України! Запануємо не лише у своїй сторонці, браття — у Європі, у світі запануємо! Покажемо всій планеті могуть українського духу!

***

Хвильовий летів з Гетьманом-Президентом вже майже плече до плеча. Він щось знову запитав у Коновальця, прямо у вухо, й Коцюба знову не почув питання, але розчув відповідь:

— Соціалізм? Суспільство для громадян? Ну, може, десь в Англії його і вдасться побудувати, та й то років не раніше як за десять. Але такий шлях не для нас, не для України…

Потім Коновалець помовчав, знову відхилив голову від зустрічного вітру й додав:

— Комунізм — це, звісно, інакша річ. Комуна означає спільність. Та спільною має бути не бідність, а достаток, багатство, добробут! Ось такий комунізм ми будуємо!.. Спільного добробуту, спільного достатку суспільство!

— А що із Польщею? Як далі будуватимемо взаємини? — це знову питався Хвильовий. — Адже вона сусід наш, і сусід важливий…

— Польща виснажена громадянською війною у Вільні. Окрім того, як ми тепер маємо спілкуватися з державою, котра влаштувала штучний голод на Волині й Галичині п’ять років тому? Про це потрібно розмовляти, з’ясовувати деталі, вимагати покарання винуватців. Ліга Націй прийняла всі наші документи, розглядатимуть, — Гетьман-Президент говорив різко, жорстко, й не лише через зустрічний вітер.

Коцюба нарешті майже порівнявся з Хвильовим і Коновальцем. Президент перевів на нього погляд, трохи косуючи оком.

— Це ж за указ про вилучення зерна в селян Галичини й Волині той ваш Степан порішив Перацького? Смілива і чітка операція.

— Так, це його краща акція. А чи ви підпишете указ на присвоєння йому звання Героя України? Указ таємний.

— Підпишу. Дещо пізніше. Трохи згодом, під кінець моєї президентської каденції. Перед виборами наступними.

— Послухайте?! — Хвильовий раптом високо підніс голову й, розширивши ніздрі, ввібрав холодного зустрічного повітря. — Але якщо ми можемо ось так оце літати, навіщо тоді Сікорський добудовує свою другу авіаційну фабрику на Святошині під Києвом?

Холодний вітер зносив його слова кудись назад, за спину, в прохолодне блакитне безмежжя.

Гетьман-Президент повернув в леті до нього своє обличчя й усміхнувся. Збоку й трохи знизу те ж саме зробив полковник Коцюба.

В наступну мить Президент із полковником різко розлетілися у різні боки, взяли вгору й почали швидко танути в небесній блакиті. Микола Григорович провів їх поглядом, спробував усміхнутися їм навздогін — і раптово прокинувся. Крізь щілини у шторах вже виразно пробивався весняний харківський світанок. Починалось дев’яте травня — останній день його життя.

***

При вході в кабінет Коновалець відчинив двері й застиг на мить, пропускаючи гостя. Потім зайшов і попрямував до столу. Два великі портрети — Шевченка і Сковороди — закривали собою всю глуху стіну. Біля вікна, праворуч від крісла Президента стояв Президентський Штандарт у заскленій високій піраміді. Коновалець розвернувся на

каблуках біля столу й, усміхаючись, вказав канцлерові на крісло, розмашисто вклоняючись, — сідайте!

Тельман раптом насупився. Його обдемкувата, неповоротка постать, підперезана військовим паском, наче діжка на товстих надійних ногах стовбичила посеред зали. Переступивши з ноги на ногу, канцлер поворушив губами і вимовив попередньо завчену фразу українською. Лише два речення пролунали з його вуст:

— Тобрий тень, труже Евгене! Як бутемо ділити Польщу?

Коновалець широко усміхнувся… Наринуло чимало спогадів, серед яких найсильнішим був смак доброго грушевого обст-шнапсу в маленькому заскленому кафе на Курфюрстендам. На мить Президент навіть заплющив очі. Та вже розплющуючи, зробив крок назустріч другові і союзникові:

— Ich habe einige Gedanken in diesem Bezug!2

1.Фраґменти нового роману Олександра Ірванця подано у редакції видавництва "Laurus".

2.— Я маю з цього приводу кілька думок!

Першоджерело: Критика